

Gintli Tibor

Eötvös Loránd Tudományegyetem BTK

Metanarratív kommentárok a Szent Péter esernyője szövegében

Dolgozatom címe talán némiképp megtévesztő, mivel azt sugallhatja, hogy olyan narratív elemzés következik, amely bár tudományos szempontból akár érdekes is lehet, de témája a középiskolai oktatáshoz csak távolról kapcsolódik. Valójában az előadás tárgya nagyon is közvetlenül érinti az irodalomtanítás gyakorlatát: a regény néhány terjedelmesebb metanarratív kommentárjának értelmezésével ahhoz a kérdéshez szeretnék hozzászólni, hogy a Mikszáth-regények közül választva érdemes-e feltétlenül a Szent Péter esernyőjét olvasatni a diákokkal, illetve milyen tanári attitűdöt tartanék célravezetőnek a regény tanítása során.

Közismert tény, hogy a diákokat mind nehezebb rávenni a középiskolai kötelező irodalom elolvasására. Ennek okai messze vezetnek, részletes tárgyalásukra nincs mód jelen keretek között. Csupán két olyan, jelen írás témájához szorosabban kapcsolódó szempontra térek ki, amelyek csökkenthetik a tanulók kötelező olvasmányokkal szemben táplált ellenérzéseit. Az egyik a középiskolai kánon rendszeres újragondolása, az olvasmányjegyzékeknek a tanulók befogadói elvárásaihoz történő közelítése. Például ha tudjuk, hogy a bűnügyi történetek befogadása napjaink médiafogyasztásának mindennapos gyakorlata, klasszikusainktól akár olyan művet is választhatunk, amely bizonyos tekintetben megfelel a kialakult közönségigénynek. A *Kísértet Lublón* képes mozgósítani a bűnügyi történet és a kísértethistóriák terén szerzett befogadói tapasztalatokat, miközben esztétikai szempontból tekintve Mikszáth legsikerültebb regényei közé tartozik. A másik fontos módszertani ajánlás, hogy a tanár kerülje el az irodalom egyfajta panteonná változtatásának csapdáját. A művek eleven olvasásban megvalósuló életét fenyegető egyik legnagyobb veszély a feltétlen tisztelet, ha azt sugalljuk klasszikusaink alkotásairól a tanulóknak, hogy azok mind tökéletes remekművek, s a hozzájuk való lelkesült viszonyulás minden művelt ember kötelessége. Ez az attitűd a nagyságok unalmas arc-képcsarnokává változtathatja az irodalmat, ahol nem illik vitatkozni, játszani, ellentmondani, ahol csak unatkozni lehet.

Fontos, hogy a diák olvasói élménye és a kötelező olvasmány órai feldolgozása intenzív kölcsönviszonyra lépjen egymással. Mindenképpen el kell kerülnünk, hogy a diák „magánolvasata” és az órán megjelenő „hivatalos” olvasat egymástól tökéletesen izolált értékvilágként éljen egymás mellett. Éppen ezért a tanárnak nem szabad elfojtania vagy leintenie a diák szövegre vonatkozó negatív véleményét, különösen abban az esetben nem, ha annak hiányosságai szembeötlőek. A tanuló így megtapasztalhatja, hogy helye van véleményének az órán, hogy őszintén beszélhet fenntartásairól, hogy nem várnak el tőle kötelező, képmutató lelkesedést. Az érdektelenség ennek nyomán eleven viszonyná változhat, nagyobb olvasási kedvet eredményezhet, s a diák gyakorlott olvasóként idővel akár azt is beláthatja, hogy nem csupán a hibátlan remekműveket érdemes olvasni.

A fenntartások megfogalmazása az adott szöveg erényeinek értékelését is elősegítheti, hiszen eltűnik a feltétlen tekintéllyel szemben táplált ellenézés negatív motivációja. Mindehhez arra van szükség, hogy a tanár is képes legyen a kritikus befogadásra, hogy

évek, évtizedek ismétlődő olvasása után se veszítse el problémaérzékenységét a szöveggel szemben. Az alábbiakban egy ilyen kritikus olvasat bemutatásával szeretnék a nagy tanítási hagyománnyal rendelkező Mikszáth-regény kapcsán ennek a paradox, tisztelgő tekintélyrombolásnak egy példájával szolgálni.

Az újabb Mikszáth-recepcióval (*Eisemann*, 1998, 86–96. o.; *T. Szabó*, 2007, 199–213. o.) ellentétben a *Szent Péter esernyőjét* nem sorolom a szerző legsikerültebb regényei közé. Álláspontom közel áll a kritikai kiadás sajtó alá rendezőjének, Bisztray Gyulának véleményéhez, aki szerint Mikszáth a számára legkedvesebb regényét „minden regénye között a legkevesebb igényességgel” írta meg (*Mikszáth*, 1957, 215. o.).¹ Ahogy arra a szakirodalom már régen rámutatott, a regény szerkezete az egymástól függetlenül elindított, majd találkozó cselekményszálak angol regényekben szokásos technikáját alkalmazza, amellyel a Mikszáth által nagyra becsült Dickens is előszeretettel élt (271. o.).² Az első és a második rész szerzőnk elbeszélői képességeit legjobb oldalukról mutatja meg. Mindkettőben elevenen érvényesül a Mikszáthra jellemző anekdotikus elbeszélésmód, a cselekmény viszonylag ütemesen bontakozik ki, miközben nem várt fordulatokat vesz, s bőven alkalmat teremt a humor és a visszafogott irónia megnyilatkozására. A harmadik rész első két fejezete hasonlóan szórakoztató, a Rozáli asszony történetét elbeszélő epizód is elemében mutatja Mikszáthot. *A fülbevaló* című fejezet azonban korántsem mutatkozik ilyen sikerültnek. Már Riedl Frigyes is felvetette, hogy a regény a fülbevaló megtalálásának igencsak esetlegesnek ható cselekményelemére bizza a két cselekményszál összekötését (271. o.), holott a két szál kapcsolata nem ilyen esetleges: Wibra Gyuri éppen azt az esernyőt keresi, amelynek Veronka a tulajdonosa. A folytatás még kevésbé szerencsés, a negyedik résztől a regény színvonalára érezhetően csökken, s a szöveg lassan egyre érdektelenebbé válik. Aligha véletlen, hogy az első terjedelmesebb metanarratív kommentárt éppen a negyedik részt nyitó *Vacsora Mravucsánéknál* című fejezet elején találjuk.

„Nem akarom szélesen elbeszélni, ami még következik. Csak a Krisztus ruháival történt meg a csoda, *hogy együtt nőttek a gyermekkel*. A kis palástka, melyet fiúcska korában viselt, ugyanaz volt, mely a Golgotára lépegető férfi Jézus tagjait fedte. Azóta nincsenek többé ilyen palástok (a szabók nagy öröme), csak a regényírók keze alatt támad némelykor hasonló csoda; a csekély szövet, egy mellénykére való, kinyúlik a tollukból egész végekre.

De én nem szeretem ezt s röviden végzek a Mravucsánék vacsorájával [...]” (131. o.)

Ha a regény későbbi szövegének ismeretében olvassuk újra e három bekezdést, az elbeszélő megjegyzései elterelő manővernek mutatkoznak. A narrátor azt ígéri, hogy más regényíróktól eltérően nem fogja hosszúra nyújtani a történet befejezését, a csekély szövegből nem akar nagy palástot varrni. A hangoztatott szándékot azonban a regény szövege korántsem igazolja. A következő egy-másfél nap történetének előadása a kritikai kiadás lapszámait alapul véve 68 oldalt tesz ki, míg a korábbi, lényegesen eseménydúsabb, időbeli kiterjedését tekintve pedig több mint két évtizedet átfogó eseménysor elbeszélésének 123 oldalt szentelt a szerző. Természetesen ez az aránytalanság akár indokolt is lehetne, ha a viszonylag nagy terjedelmet az elbeszélés képes lenne az olvasó érdeklődését ébren tartó módon kitölteni. Aligha tévedett Schöpflin Aladár, amikor 1941-ben megjelent Mikszáth-könyvében így vélekedett: „Most már nagyon gyorsan véget érne a mese, ha az író engedné”. Mondatának befejezésével („de éppen most alkalmazza *legjobban* a késleltető módszert”, 281. o., kiemelés tőlem) azonban vitatkoznék. Kétségtelen, hogy a késleltető módszer nagyon látványosan érvényesül a regény hátralévő részében, de hogy nagyon sikerült lenne ez a megoldás, aligha állítható megalapozottan.

A fejezet második figyelmet érdemlő metanarratív kommentárja a korábbiakhoz képest meglehetősen gyorsan követi a fent idézett első elbeszélői kiszólást. Ebben az esetben azonban nem annyira megtévesztő manőverről, mint inkább mentegetőzésről beszélhetünk:

„Voltaképpen istenkisértés egy ilyen vacsorát akarni lefesteni. Hiszen semmi nevezetes sem történik. Esznek, isznak és azután hazamennek. Talán valami érdekes dologról beszélgetnek? Dehogy. Ezer dib-dábság merül fel. Isten ments, azt nyomtatásba szedni.” (133. o.)

Ha nem a későbbi szöveg ismeretében olvasnánk újra az idézett passzust, akkor a bravúr bejelentésének előzetes gesztusaként is értékelhetnénk ezt az elbeszélői megnyilatkozást. Olyan életkép tárul elénk, amelynek eseményei szinte érdektelenül hétköznapiak, ugyanakkor az elbeszélés virtuozitása akár le is győzhetné a referenciális tárgy érdektelenségét. Akár a jól ismert metamorfózis is bekövetkezhetne: az önmagukban unalmas történetek érdekesítő vagy szórakoztató elbeszéléssé változhatnak. (Ha Krúdy Gyula *Boldogult úrfi koromban* című regényére gondolunk, rögtön példát is említhetünk a lassan kibontakozó, anekdotikus elemeket alkalmazó életkép esztétikailag nagy hatású megvalósítására.) A *Szent Péter esernyőjében* olvasható esti kvaterkázás megjelenítése azonban távolról sem mérhető Krúdy regényének teljesítményéhez. A vacsora előadása túlságosan hosszúvá nyúlik, az elbeszélő nyelv kvalitásai pedig nem érik el azt a színvonalat, hogy az események viszonylagos érdektelenségét ellensúlyozva, önmagukra irányíthatnák a figyelmet. A fejezet anekdotikus humora kissé erőltetettnek hat madame Kriszbay, illetve szegény Wladin és felesége kettősének állandó színre léptetésével. E figurák szerepeltetése egyszeri poénnak sem lenne túlságosan eredeti, folytonos visszatérésük azonban olykor már az ötletelen tanácsalanság hatását kelti. Így aztán az olvasó korántsem hálás azért, hogy regény utolsó lapjain ismét kénytelen találkozni velük, amikor az esküvő rövid leírása során immár sokadik alkalommal hárul rájuk a „humoros betét” szerepköre.

A következő fejezet (*Az éj tanácsot ad*) sem képviseli Mikszáth prózájának legerősebb oldalát. Az éjszakai álom leírása és a belső beszéd hallhatóvá tétele a szereplő lelki vívódásának megjelenítésére hivatott. Ugyanakkor igazat kell adnom Császár Elemérnek, aki Mikszáth alakformálása kapcsán a következőket állapította meg: „Bonyolult lelkivilágú hősöket nem szerepeltet, főhősei is rendszerint egyszerű lelki szervezetű emberek.” (idézi Bisztray, 275. o.) Természetesen a lélektanilag elmélyült ábrázolást nem tartom normatív esztétikai követelménynek. Ebben az esetben sem azt kifogásolom, hogy Mikszáth nem tartozott a személyiség összetettségét árnyaltan bemutatni képes íróink közé. A problémát az jelenti, hogy a külső cselekmény visszaszorulása után a regény a szubjektum belső színtere felé fordítja érdeklődését, a lelki tartalmak összetett megjelenítéséhez azonban nem rendelkezik a kellő poétikai vétezettséggel. Az elbeszélés igyekszik megalapozni az egymást csak néhány órája ismerő két fiatal vonzalmát, valamint az egy nap leforgása alatt lezajlott sikeres lánykérést. Megpróbálja ezt a vonzalmat a lelki szintér kidolgozásával alátámasztani, de ez az igyekezete kevés sikerrel jár. A külső cselekmény háttérbe szorulását követően a személyiségben lezajló folyamatok bemutatása valóban leköthetné az olvasó figyelmét, ha az alakok kellőképpen összetetteknek mutatkoznának, illetve a lélektani elbeszélésmód eljárásainak birtoklása lehetővé tenné a viszony elmélyültebb analizisét. Veronka azonban meglehetősen áttetsző személyiség, szép, szemérmes, kedves és még önérzete is van. E tulajdonságainak azonban nincs kiterjedése, a lány alakjáról szinte minden tudható már első pillantásra is.

Ezen a ponton érdemes néhány megjegyzés erejéig kitérni a fejezetet nyitó metanarratív kommentárra:

„Míg ily bohókás apróságok foglalták el a fehérnépeket, s míg Klempa úr lepecsételt szakállal aludta az igazak álmát (senki sem álmodhat szebbeket, mint egy szendergő gibic), addig Wibra György gondolatokba merülve virrasztott. Levetközött, lefeküdt, de nem aludt. Az ő levetközése (ne méltóztassanak megjijedni) nem lesz leírva részletesen, mert az megbotránkoztató jelenet a művelt emberi fogalmakban. Hogy miért? Hát tudom is én. Csúnya, tehát leírhatatlan. A nő levetközésében poézis van; ha jól van írva, a női test finom, bolondító illatát érzi ki a betűkből az olvasó a nyomdafesték helyett, de egy férfi levetközése, pfuj, említeni se merészelem. A szoknyához akár ódát, dithirambot szabad írni, de a nadrágnak »kimondhatatlan« a neve is. És miért? Hát isten tudja. És mit bizonyít? Talán azt, hogy a férfi inesztetikussabb teremtmény a nőnél? Alkalmassint csak azt, hogy aki az illőt és illetlent kigondolta, nagy számár volt.» (150. o.)

Az idézett elbeszélői reflexió figyelmet érdemel, hiszen olyan narratív konvenciókra kérdez rá, amelyek a magyar irodalomban még hosszú ideig érvényben maradtak. Az a szkeptikus hang, amely humorral vegyes iróniával jelzi fenntartásait ezzel az elbeszélői tradícióval, illetve az olvasói elvárásokkal szemben, fontos kérdést vet fel, olyan problémát, amely akár a mai gender-kutatás nézőpontjából is értelmezhető. Ugyanakkor a Mikszáthra jellemző „bölcs kompromisszum” jegyében az elbeszélő nem viszi végbe az olvasói ízlés provokálását, nem írja le a fiatalember vetközését. A szöveg azonban egy

Az idézett elbeszélői reflexió figyelmet érdemel, hiszen olyan narratív konvenciókra kérdez rá, amelyek a magyar irodalomban még hosszú ideig érvényben maradtak. Az a szkeptikus hang, amely humorral vegyes iróniával jelzi fenntartásait ezzel az elbeszélői tradícióval, illetve az olvasói elvárásokkal szemben, fontos kérdést vet fel, olyan problémát, amely akár a mai gender-kutatás nézőpontjából is értelmezhető.

ennél kétségesebb kompromisszumot is köt: az alakformálás terén maga is határozottan annak az eszményítő nőábrázolásnak a keretei között marad, melynek gyakorlatát az elbeszélői kommentár kétségbe vonja, s éppen ez az eszményítés lesz az, amely Veronka alakját kiüresíti, s már első pillantásra áttetszővé teszi. Bár az elbeszélő kétségeket látszik táplálni a nő eszményítő narratív megjelenítésével szemben, a kommentáron túl semmit nem tesz e sztereotip megközelítés meghaladásáért, sőt kedvtelve látszik folytatni ezt a gyakorlatot.

Wibra Gyurit a szerelem és a vagyon közötti örlődés alkalmassá tehetné arra, hogy némileg összetettebb alakként lépjen elének, azonban dilemmájának bemutatása ebben az esetben inkább jelzésszerű, s mire a regény exponálja a problémát, Gyuri a jó erkölcs nevében már felül is kerekedett belső meghasonlásán. Lehetséges, hogy a kortárs olvasók többségének elvárásait kielégítette a

kisértésen felülemelkedő erkölcsről szóló tanulságos példázat, a morális tanításra kevésbé fogékony modern olvasó számára azonban az elbeszélés egyre érdektelenebbé válva közelít az előírászerű boldog véghez.

A regény lektűröket idéző módon boronálja össze egy nap ismeretség után a fiatalokat. A sztereotip klisék alkalmazása igencsak feltűnő: a szerelmes fiatalember megmenti a veszedelemből került papot, aki hálából neki ígéri húga kezét, persze csak akkor, ha a lány is úgy akarja. Mindössze annyit módosít a sémán az elbeszélés, hogy a halálos veszedelem itt némiképp köznapibb arcot ölt, csak egy mély gödörből kell kimenteni a plébánost, nem rablók karmai közül. Bár a gödör és a haramiák közötti különbséget

nem áll szándékomban kétségbe vonni, úgy vélem, a regény ismét némiképp félrevezető manővert alkalmaz, amikor Wibra Gyuri gondolatait idézve tulajdonképpen a szövegben alkalmazott cselekménymozzanat eredeti voltáról igyekszik meggyőzni az olvasót:

„De hát hogy kell a dologhoz kezdeni? Ezen töprengett egész úton. Milyen jó volna egy kis romantika (mint a regényekben van), ha teszem azt, zsviványok támadnák meg őket az erdőn, s ő lelövöldözné a revolverével valamennyit, úgy venné vissza tőlük a Veronkát, aki aztán így szólana elérékenyülve: «Megmentetted az életemet, tied vagyok koporsóm bezártáig.»

De így, minden előzmény nélkül, nem mert közeledni hozzá, torkán akadtak a szavak, melyeket elméjében olyan szépen kifőzött. Kételyek fogták el: hátha nem rokonszenvezik vele? Hátha már van otthon valakije? Lehetetlen, hogy ne legyen. Hiszen csak látta már valaki, s ha látta... akkor bizonyosan bele is szeretett. Valami külső eseménynek kellene történnie, ami elősegítené a dolgát.” (162. o.)

A most idézett szakaszt nem sorolhatjuk minden fenntartás nélkül a regény metanarratív kommentárjai közé, hiszen az egyik szereplő, nem pedig az elbeszélő nyilatkozik meg. Azon túl, hogy a szereplői szólamnak ugyancsak lehet metanarratív funkciója, az indokolhatja a szakasz kommentárként történő kezelését, hogy a szereplő szólamába egy zárójeles megjegyzés erejéig („mint a regényekben van”), belevegyül az elbeszélő hangja. (Éppen a zárójel használata teszi megalapozottá ezt a feltételezést, a mondat szerkezet ugyanis egyértelműen megengedné a zárójel elhagyását, hiszen a hasonlat zökkenőmentesen illeszkedik a mondat struktúrájába.) Az elbeszélői beavatkozást valószínűsíti az is, hogy a más regényekre történő hivatkozás a többi elbeszélői kommentárban szintén rendre feltűnik. A szereplő szólamához tapadó elbeszélői gesztus arra hivatott, hogy jelezze: ebben az elbeszélésben nem érvényesülnek a romantikus regényekre jellemző megoldások. Zsviványok valóban nem támadják meg az utazókat, de Wibra Gyuri mégis az életveszélyből menti ki leendő sógorát. Előzőleg éppen azon töri a fejét, hogy „[v]alami külső eseménynek kellene történnie, ami elősegíthetné a dolgát.” (162. o.) A pap gödörbe esése éppen ilyen külső történés. Az elbeszélői kommentár ebben az esetben azzal menteti az író, hogy törölni igyekszik a sematikus cselekménymozzanat és a szövegben alkalmazott megoldás között mutatkozó hasonlóságot. Arról kívánja meggyőzni az olvasót, hogy az elbeszélő történet alapvetően különbözik a narrátor által romantikusnak nevezett cselekményvezetés bejáratott megoldásaitól.

Hasonló szerep tulajdonítható a *Három üszög* című fejezet elejére illesztett kommentárnak is, amely játékosan madame Kriszбайt szólítja meg.

„Ön ott ül, madame, a kocsin, nem tud semmiről semmit, csak azt érzi, hogy éhes. A gondjaira bízandó bakfis leugrik a kocsiról, elszalad, nyakába ugrik egy hosszú kabátos egyéniségnek, és beszélnek ott valamit a fa alatt, élénk gesztusokkal, villogó szemekkel. A kis bakfis jön aztán vissza, vígan szökellve, mint egy bárány, nekipirulva, mint egy rózsa, karonfogva a fiatalemberrel, ki tegnap a fülönfüggőjét megtalálta. Mindez olyan váratlan és csodálatos. Míg a kocsi eltört tengelyét alátámasztják, felszerszámozzák és újra befogják a lovakat, addig a hosszú kabátos férfi, aki a bakfis testvére, megsúgja bizalmasan: «Az ön növendéke menyasszony lett.» Szent isten, mikor, hol? Hát most, a fa alatt.

Ah, madame Kriszбай, érzem én jól, hogy önnek most el kellene ájulnia, részint mint finom hölgynek, pusztán az események hallatára, részint azért, mert ilyen tökéletlen népek közé jutott; de az otkolonos üvege nagyon mélyen bent van a bőröndjében, s így mégis jobb el nem ájulni, hanem elég a lelki megbotránkozás.

Mert a fa igen szép dolog flörtre, szerelmi ömlengésekre holdvilágos estén, de a leánykéréshez, eljegyzéshez (kivált a regényekben) szépen bútorozott szalon kívánatos. A leány kiszalad az ajtón, ha szégyenlős, vagy letérdepel áldásért a szüle, esetleg gyám előtt, ha nem nagyon szégyenlős – de hova térdepeljen a fa alatt?

Borzasztó! A fa alatt! A vadházasokról mondják: «Fa alatt esküdtek.» — Micsoda szégyen! Mit fognak erre mondani? Hisz ha nem esküdtek is, de eljegyzésük a fa alatt volt! Ezt lehetetlen lesz eltagadni.” (173. o.)

Az elbeszélői szólam ezen a ponton a leánykéréshez klisészerű módon eljutó történetvezetés eredeti, meglepő voltát igyekszik sugallni. A szokatlanág e retorika értelmében a helyszínben rejlene: a regényekben szépen bútorozott szalonban történik a lánykérés, míg a fa csupán mint a találkák helyszíne jöhet szóba. Mai nézőpontból tekintve aligha olyan jelentős különbség ez, amely képes feledtetni az olvasóval a cselekményvezetés sztereotip jellegét.

Az újabb értelmezések az én most kifejtett álláspontomnál lényegesen kedvezőbb képet alkotnak a mű esztétikai teljesítményéről. Ezek az interpretációk a nyitott műalkotás, illetve a többértelműség modern és posztmodern ízlést egyaránt jellemző elvárás-horizontja felől közelítve igyekeznek újraértelmezni a *Szent Péter esernyője* szövegét. T. Szabó Levente (2007) az antimetafizikus detektívtörténet megvalósulását látja a regényben, amelyet a műfaj klasszikus, metafizikus változatával szemben az jellemez, hogy a nyomozás végén nem sikerül végérvényes, kétségbevonhatatlan tudásra szert tenni. A detektívtörténetnek ez a változata az ismeretelméleti szkepszist viszi színre, amely kétségbe vonja a valóság megismerhető voltát. Bár a magyar modernség prózájában a szkepticizmus és a relativizmus nézőpontja jelentős szerephez jutott, ennek a beállítódásnak a Mikszáth prózájára történő ráolvasása megítélésem szerint nem meggyőző. A *Szent Péter esernyőjében* elbeszélő nyomozás korántsem torkollik megoldhatatlan dilemmába, mint azt T. Szabó Levente vélelmezi. A regény diegetikus világában aligha fér kétség hozzá, hogy Gregorics Pál egykor az esernyő nyelében helyezte el azt a bizonyos utalványt. Anélkül, hogy az erre utaló sok apró jelzés kimerítő felsorolásába fognék, elegendő talán az esernyő Tiszába esésének vagy Gregorics haldoklásának jelenetét emlékezetbe idéznem. Ha nem lett volna benne az esernyő nyelében az utalvány, ugyan miért viselkedett volna Gregorics elmeháborodott módjára, amikor Szegeden véletlenül a vízbe ejtette, s miért szorongatta volna görcsösen a halálos ágyán, amikor a fiát várta haza, hogy örökségét átadja neki? Aligha vontható kétségbe, hogy a regény diegetikus világában Gregorics halálának időpontjáig tényként kell kezelnünk: az utalvány a nyelvben rejtőzik. Az elbeszélőt nem az eredendő szkepszis tartja vissza attól, hogy tényként állítsa: elégett a nyelvbe rejtett értékpapír, hanem a pozitívizmus ténytisztelete. Mert ugyan nagyon valószínű, hogy Gregorics halálakor még benne volt az utalvány az esernyő nyelében, ez a későbbiek során azonban már ellenőrizhetetlennek mutatkozik. Nem a szkepszis, hanem éppenséggel a ténytisztelet készíti erre a magatartásra.

A másik visszatérő állítás, amely a regény nyitottságáról hivatott meggyőzni a regény olvasóit, azt hangoztatja, hogy az elbeszélő, illetve az implicit szerző nem foglal egyértelműen állást a két magyarázat érvényességével kapcsolatban,³ azaz nyitva hagyja a kérdést, hogy az esernyőt Szent Péter vagy Müncz apó ajándékozta-e Veronkának. Szabó T. Levente érvelése döntő szerepet szán a regény utolsó metanarratív kommentárjának, amelyet ezért érdemes közelebbről megvizsgálnunk:

„Mit kellene még elmondanom? Bizonyára még nagyon sok az, ami tollam elé torlódik. Van olyan is, ami örök titok; például a Gregorics Pál vagyónáról máig sincs semmi nyom. Benne volt-e az elgondolt bankutalvány az öreg esernyőnyélben, vagy nem, azt senki sem tudja, még a kis Matykó se, aki pedig ivott belőle a három

üszög révén. Olyan drága italt császárok se isznak, mint Matykó — ha igaz volt a dolog.

A legenda a glogovai Szent Péter-féle esernyőről mai napig is él azon a környéken. Sztolarik révén *ugyan*, aki szerette elbeszélni mindenfelé, hogyan ajándékozta meg az öreg Müncz zsidó a kereszténységet egy szent ereklyével, *kiszivárgott a meztelen igazság is, de a hit az igazágnál is erősebb s apránként leteperzte azt egész alulra.*⁴ Én bizony nem ásom többé kijebbe. Az eddigéért is bocsánatot kérek. Mert tagadhatatlanul van valami misztikus a dologban. A szent esernyő mérhetetlen áldást és szerencsét hozott mindenkire, még Gyurira is, ki a világ legbájosabb asszonykájához jutott általa, az elbeszélte eseményeket követő harmadik vasárnapon.” (197. o.)

Mint látható, a sokat hivatkozott szöveghely örök titoknak csupán azt tartja, hogy bent volt-e az utalvány az ernyő nyelében. A „Van olyan is, ami örök titok” fordulat arra utal, hogy ez az egyetlen titok a történetben, míg a többi kérdés nem az, így az sem, hogy igaz-e a legenda. Amikor T. Szabó Levente úgy véli, mivel nem lehet tudni, hogy az utalvány benne volt-e a nyélben, az sem dönthető el, hogy igaz-e a legenda, logikai hibát vét.⁵ Ennek a körülménynek ugyanis nincs köze a legenda valóság tartalmához. Ha az utalvány nem is lett volna a nyélben, amikor elégették, ez nem kérdőjelezi meg a diegetikus világnak azt az egyértelmű tényét, hogy az esernyőt Müncz apó tette a kis Veronka fölé. Az utalvány hollétének kérdésessége nem vonja kétségbe az esernyő útjának történetét. A helyiek között elterjedt legenda az esernyő adományozójára, Szent Péterre vonatkozik, s mit sem tud az utalvány történetéről. Így az utalvány későbbi sorsának bizonytalan volta nem teszi valószínűbbé vagy hihetőbbé a legendát. Az idézett részletben az elbeszélő a Müncz apó történetére hivatkozó magyarázatot a „meztelen igazság” minősítéssel illeti, amit az a bölcsen ironikus gesztusa követ, mely a téves közzvélekedés nyílt cáfolata helyett, a ’hagyjuk meg az embereket a nekik kedves tévképzeteikben’ álláspontjára helyezkedik. A „misztikus” jelenségek és a „mérhetetlen áldás” emlegetésekor pedig szintet vált az elbeszélés: a szószerintiség szintjéről metaforikus szintre lép: a glogovai pap anyagi boldogulása, Wibra Gyuri házassága racionális indoklást kapott a szövegben, ezért korántsem tekinthető isteni beavatkozásnak vagy a földi világ törvényeit felfüggesztő misztikus csodának.

Az elbeszélő tehát egyértelműen állást foglal az esernyő eredetének két változata kapcsán, az egyiket meztelen igazságnak, a másikat lokális érvényű legendának minősítve. Éppen ezért a *Szent Péter esernyője* nemhogy kikezdené a metafizikus detektívtörténet sémáját, hanem éppen hogy megfelel neki. Mivel a regényben semmi jele az elbeszélői megbízhatóság megkérdőjelezésének, s a narrátor szavahihető, sőt mindentudásában alig korlátozott elbeszélőnek mutatkozik, nem kínálkozik olyan érv, amelynek alapján az implicit szerző és az elbeszélő nézőpontjának egymástól határozottan eltérő voltát feltételezhetnénk. Így a regény végén olvasható kommentár nyomán, T. Szabó Levente állításával szemben, a regénybeli „perspektívák a történet végére hierarchiába rendeződnek”. Pontosan az történik, amit a klasszikus detektívtörténetről állít: „A klasszikus detektívtörténet metafizikája ugyanis éppen abban áll a benne használt perspektívákat illetően, hogy nem hagy kételyt afelől, melyik az érvényes, mindenik másikat felülíró nézőpont, amelyből nézve rendd, az ok-okozati viszonyok, a magyarázatok hézagatlan sorává áll össze minden korábban ismeretlen körülmény az elbeszélte történetben.” (T. Szabó, 2007, 200–201. o.) A *Szent Péter esernyőjének* szövegében megoldódik a rejtély: az ernyő Müncz apó és nem Szent Péter ajándéka. Egyetlen körülmény marad tisztázatlan: együtt égett-e a nyéllel az utalvány is? Ebben a tekintetben nincs végérvényes válasz, azonban itt sem a homályos, beláthatatlan talány dominál, hanem az erős valószínűség. Az antimetafizikus detektívtörténet sémáját alkalmazó regénystruktúra ugyan kétségtele-

nül megjelenik a magyar epikában, de nem Mikszáth Kálmán, hanem Füst Milán vezeti be a hazai modernség irodalmába, akinek *Nevetők* című kisregénye egyértelműen erre a narratív struktúrára épül, amely később *A feleségem történetében* is visszaköszön.

A *Szent Péter esernyőjét* újraanonizáló kísérlet a fentiek alapján nem mutatkozik igazán meggyőzőnek, így aligha szolgál erős érvekkel a regény középiskolában történő tanítása mellett. Nem beszélve arról, hogy közelítésmódja valószínűleg eleve nem a középiskolai diákra, illetve az átlagos olvasóra szabott. Az interpretáció ugyanis nem annyira az olvasás élményére hagyatkozik, nem a szöveggel való találkozás esztétikai élvezetéből meríti a maga elsődleges inspirációit, hanem elméleti problémák direkt, közvetlen visszakeresésében leli örömét. A gyerekek akkor szerethetik meg az olvasást, ha ez az erőfeszítést igénylő tevékenység élményt és élvezetet ad számukra. Egy regényt önmagában sem élvezetesebbé, sem rosszabbá nem tesz, ha metafizikus vagy antimetafizikus perspektíva érvényesül benne. E világnézeti probléma izgalmas lehet az olyan irodalomtudósok számára, akik a szöveg teljesítményét elsősorban azon mérik, hogy annak szemléletmódja és előfeltevés-rendszere mennyiben vetíti előre korunk ízlésvilágát, az olvasók számára azonban aligha ez a legfontosabb kérdés, hiszen a művek esztétikai teljesítménye elsősorban nem ezen múlik. Annak a diáknak, aki nem szórakozott jól a regény olvasása közben, aligha jelent kárpótlást, ha az órán megtudja: a regényben antimetafizikus perspektíva érvényesül.

Irodalomjegyzék

Eisemann György (1998): *Mikszáth Kálmán*. Korona Kiadó, Budapest.

Mikszáth Kálmán (1957): *Szent Péter esernyője*. Mikszáth Kálmán összes művei 7. (Kritikai kiadás), s.a.r. Bisztray Gyula, Budapest.

T. Szabó Levente (2007): *Mikszáth, a kételkedő modern*, L'Harmattan – Magyar Irodalomtörténeti Társaság, Budapest.

Jegyzetek

¹ A továbbiakban a regény kritikai kiadásából származó idézetek oldalszámait a főszövegben, zárójelben adom meg.

² Riedl Frigyes megállapításait a kritikai kiadás jegyzeteiben Bisztray Gyula idézi.

³ Eisemann György lényegesen árnyaltabban fogalmazza meg az eldöntetlenséggel kapcsolatos nézeteit, mint T. Szabó Levente, ugyanakkor „legendák találkozásaként” értékelve az esernyő Szent Péter-i eredetének és az utalványnak a történetét, közelítőleg egy szintre helyezi őket, bár megjegyzi, hogy „ez utóbbi változat tűnik valószínűbbnek”, jóllehet „végül ez sem igazolódik.” (vö. *Eisemann*, 1998, 95., 88. o.)

⁴ A kiemelések tőlem származnak.

⁵ A két, egymástól valójában független kérdés összemosisdók T. Szabó Levente érvelésében: „Az elbeszélő regényvégi megjegyzései egyben az eredetnek, az eredet visszakereshetőségének és egyértelműségének a hierarchikusságát kezdik ki. Az elbeszélő nemcsak hogy *fenntartja a bizonytalanságot az esernyő eredetét és a vagyon hollétét illetően*, hanem

a kétfajta olvasásmódot, amely saját magát kívánta a hierarchia élére állítani, egymásba játssza [...]” (206. o., kiemelés tőlem) Jól látható, hogy az érvelés felsorolásszerűen egymás mellé helyezi az esernyő eredetének és az utalvány sorsának kérdését, s mindkettőt egyformán bizonytalannak állítja be. Ezzel szemben a kommentár csak az utalvány kapcsán foglalt el megengedő álláspontot. Az esernyő adományozójának kérdésében a „meztelen igazságot” és a helyi legendát állítja szembe egymással. Az igazság abszolút érvényű fogalma kerül itt szembe a helyi szóbeszéddel, hasonlóan a *Kísérlet Lublón* szövegéhez.

Eisemann György sem különíti el határozottan a két kérdést egymástól, amikor így érvel: „E narráció ugyanazt teszi, mint a derék glogovaiak, azaz kontextust keres a tárgyhoz, de Szent Péter helyett Gregorics Pál alakjára összpontosít. Így alakul ki a kettős interpretáció: egyrészt a Múncz Jónást Szent Péterre stilizáló hiedelem, másrészt, az örökség sorsának bonyodalmi. S bár ez utóbbi változat tűnik valószínűbbnek, végül nem igazolódik, hiszen az esernyő fogóját elégetik. S nem bizonyosodik be a feltevés a titkos rekeszben őrzött bankszámláról.” (1998, 88. o.)